
Identitats

Identitats i valors culturals de convivència: el desafiament de la immigració¹

Tomás Calvo Buezas

Centre d'Estudis sobre Migracions i Racisme (CEMIRA)
Universitat Complutense de Madrid

Resum: La immigració del Tercer Món als països rics i d'hispanoamericans a l'Estat espanyol serà una marca d'identitat del segle XXI. El desafiament d'aquest mil·lenni és cercar l'equilibri entre igualtat i solidaritat en el marc d'una democràcia constitucional amb els drets humans com a referent. La societat espanyola ha deixat de ser una societat homogènia ètnicament i culturalment. S'ha convertit en país receptor d'immigració i ha de fer front a la diversitat cultural i religiosa des de diferents àmbits. Cada vegada més, l'Espanya i l'Europa del segle XXI són mosaics multirracials i pluriculturals fecundats amb emigrants i ètnies del Tercer Món amb maneres de viure molt diferents. Encara que el fenomen de les migracions internacionals s'ha de contextualitzar en el procés mundial de la globalització econòmica, la desigualtat social i el desequilibri demogràfic, les massacres terroristes de l'11-S i l'11-M han generat encara més rebuig cap als immigrants. I, tot i no identificar-se amb la gran majoria de líders religiosos i creients, s'ha generat una interpretació perversa de l'islam. Partits polítics amb representació fins i tot en el Parlament Europeu com el Front National i el Blok belga fomenten un nacionalisme europeu perillós que percep determinats col·lectius estrangers com els «nous bàrbars» i promou el crit etnocèntric i tancat d'«Europa per als europeus!». Per aquest auge de la *islamofòbia*, en l'última dècada el diàleg entre l'islam i el cristianisme s'ha convertit en un dels desafiaments més grans del segle XXI.

Paraules clau: immigració, identitat, diversitat, islamofòbia.

1. Conferència realitzada a l'Associació Catalana de Sociologia, el 7 de novembre de 2006, en el marc del cicle «Identitats. Debat sobre immigració».

**Identities and values culturales de convivencia:
el desafío de la inmigración**

Resumen: La inmigración del Tercer Mundo a los países ricos y de hispano-americanos al Estado español será una marca de identidad del siglo XXI. El desafío de este milenio es buscar el equilibrio entre igualdad y solidaridad en el marco de una democracia constitucional con los derechos humanos como referente. La sociedad española ha dejado de ser una sociedad homogénea étnica y culturalmente. Se ha convertido en un país receptor de inmigración, por lo cual debe hacer frente a la diversidad cultural y religiosa desde diferentes ámbitos. Cada vez más, la España y la Europa del siglo XXI son mosaicos multirraciales y pluriculturales fecundados con emigrantes y etnias del Tercer Mundo con maneras de vivir muy distintas. Aunque el fenómeno de las migraciones internacionales debe contextualizarse en el proceso mundial de la globalización económica, la desigualdad social y el desequilibrio demográfico, las masacres terroristas del 11-S y del 11-M han generado todavía más rechazo hacia los inmigrantes. Y aunque no se ha identificado con la gran mayoría de los líderes religiosos y creyentes, se ha generado una interpretación perversa del islam. Partidos políticos con representación incluso en el Parlamento Europeo, como el Front National y el Blok belga, fomentan un nacionalismo europeo peligroso que percibe a determinados colectivos extranjeros como los «nuevos bárbaros» y promueve el grito etnocéntrico y cerrado de «¡Europa para los europeos!». Por este auge de la *islamofobia*, en la última década el diálogo entre el islam y el cristianismo se ha convertido en uno de los mayores desafíos del siglo XXI.

Palabras clave: inmigración, identidad, diversidad, islamofobia.

**Identity and cultural values of good fellow-ship:
the challenge of immigration**

Abstract: Immigration from the Third World to rich countries and of Hispano-Americans into Spain will be an identity hallmark in the 21st century. The challenge of this millennium consists of striking a balance between equality and solidarity in the framework of a constitutional democracy, with Human Rights as a point of reference. Spanish society is no longer an ethnically and culturally homogeneous society. It has become a host country for immigrants and has to face up to cultural and religious diversity from different standpoints. Twenty-first Century Spain and Europe are becoming increasingly more complex multiracial and multicultural mosaics fertilised with emigrants and ethnic groups from the Third World with very different ways of life. While the phenomenon of international migratory flows must be viewed in the context of the worldwide process of economic globalisation, social inequality and demographic disequilibrium, the terrorist massacres of September and March 11 have generated even greater rejection of immigrants. And while this is not equated with the vast majority of religious leaders and believers, a perverse interpretation of Islam has been generated.

Political parties with representation even in the European Parliament, such as the National Front and the Belgian Blok, uphold a dangerous European nationalism that perceives certain foreign groups as the “new Barbarians” and promote the ethnocentric cry of “Europe for the Europeans!” In the wake of this rise of *Islamophobia* in the last decade, the dialogue between Islam and Christianity has become one of the most important challenges of the 21st Century.

Key words: immigration, identity, diversity, islamophobia.

Des de la colonització americana, Espanya ha estat un país emissor d'emigrants. Els anys setanta del segle passat, però, es va convertir, per primera vegada en la seva història, en un país receptor d'immigrants, els quals, ara ja antics colonitzats, arriben a l'Europa rica i desenvolupada, i també a Espanya, com a mà d'obra barata a la recerca de la «terra de promissió», on la llet i la mel abunden, tot i que després es troben amb cards punyents d'incomprensió i racisme.

La immigració creixent a Espanya, amb persones de diferents cultures, religions i nacionalitats, constitueix un desafiament per a la societat espanyola, no solament en aspectes econòmics, socials i culturals, sinó també en aspectes ètics i morals. Si no aprenem a conviure tots junts, autòctons i immigrants, l'auge de racisme i xenofòbia és previsible sociològicament, i els conflictes interètnics recuaran encara més.

La història de les civilitzacions és la de les emigracions humanes. L'home és l'ésser viu més migrant del planeta, i en els seus orígens evolutius aviat es va estendre per tota la Terra. En fases evolutives posteriors, amb la domesticació de les plantes i els animals, i amb la creació de societats estatals jerarquitzades i imperials militaristes, arribaren les conquestes, les dominacions d'altres pobles i les consegüents migracions. Així, es crearen espais cada vegada més multi-ètnics, pluriculturals i mestissos.

La conquesta europea i els colonialismes posteriors, relacionats amb el desenvolupament industrial i comercial, van anar obrint, cada vegada més, els camins entre els diferents pobles i cultures, fet que s'ha incrementat més encara amb el mercat capitalista i els mitjans de comunicació. Les conseqüències actuals d'aquests fenòmens són el turisme massiu, les migracions internacionals (200.000.000 de persones) i els 50.000.000 de refugiats i desplaçats a causa de les guerres i la fam.

L'Europa del segle XXI serà cada vegada més un mosaic multi-racial i pluricultural, una Europa fecundada amb emigrants i ètnies del Tercer Món, que tenen maneres de viure molt diferents de la cul-

tura occidental. Tal com hem dit, si no aprenem a conviure, els conflictes interètnics augmentaran i el racisme i la xenofòbia s'intensificaran.

Espanya també avança per aquest camí de la multiculturalitat i el pluralisme ètnic i racial. La societat espanyola ha deixat de ser una societat tradicional, homogènia ètnicament i culturalment pel que fa als valors i les creences, amb una identitat única i un sistema axiològic únic.

Els vells dimonis del feixisme i el racisme, avui disfressats de modernitat, han tornat a entrar en l'escena europea i han sorprès a molts que creien, com si fossin fetus narcisos, que havien estat enterrats *in aeternum* en l'Europa culta, democràtica i solidària. I és que els déus, com els dimonis, dormen però no moren. Per això ens esglaiem quan les forces polítiques de la ultradreta a Europa, davant de problemes greus i reals com ara l'atur, la inseguretat ciutadana o la droga, inciten amplis sectors a cercar bocs emissaris sobre els quals descarregar les frustracions col·lectives i que, per acabar-ho d'adobar, són sempre els més dèbils, els més pobres i els més estranys. I així sorgeixen partits polítics amb representació fins i tot en el Parlament europeu, per exemple el Front National de Le Pen i el Blok belga, el cabdill del qual arenga els seus partidaris de la manera següent: «Volem una república flamenca, on no hi hagi lloc per als musulmans i els negres.»

Està sorgint un nacionalisme europeu perillós, que percep els estrangers, en particular els magribins i els del Tercer Món, com els «nous bàrbars», i promou el crit etnocèntric i tancat d'«Europa per als europeus!». Les massacres terroristes de l'11 de setembre de 2001 a Nova York, i l'11 de març de 2004 a Madrid, han generat encara més rebuig cap als immigrants, particularment contra els marroquins. No obstant això, el fenomen actual de les migracions internacionals s'ha de contextualitzar en el procés mundial de la globalització econòmica, la desigualtat social i el desequilibri demogràfic.

Les causes estructurals de les migracions internacionals: un món globalitzat, injustament distribuït i demogràficament desequilibrat

La humanitat no ha format part mai tant com ara d'una *aldea global*, interrelacionada pels mitjans de comunicació i caracteritzada per la *integració*, l'*universalisme* i la *globalització*. El món s'ha convertit en una plaça gran, en una *àgora* on es mou gent de totes les races i cultures, i en un gran mercat en el qual circulen lliurement

capital, tecnologia, recursos, empreses i productes. Alguns analistes associen l'increment d'aquesta «integració universalista», entre altres factors, al triomf del *capitalisme liberal*, de naturalesa transnacional i expansionista. Això explicaria l'obertura de fronteres ètniques i culturals. Amb la caiguda dels estats comunistes, el capitalisme imperant segurament ha desenvolupat encara més la dimensió universalista, integradora i globalitzadora. Ara bé, aquesta expansió capitalista mundial té dialècticament uns altres efectes, com ara la desintegració social, les resistències nacionalistes fanàtiques i els baluards ètnics particularistes. Per què existeixen aquests processos contraris a la globalització universalista? Perquè el capitalisme integra la producció i el mercat i, alhora, comporta un increment de la competència entre els diversos sectors socials i entre els diversos països, distància encara més el Nord del Sud i jerarquitzza encara més l'estructura desigual del poder econòmic a les mans de la dotzena de països rics del Primer Món. Aquest procés debilita la sobirania nacional i les lleialtats d'ètnia i religió, per la qual cosa de vegades aquestes forces socials donen lloc a una explosió exagerada de fanatisme ètnic, nacionalista o religiós. En aquest sentit, alguns autors comenten que, en la societat de consum moderna, hi ha un procés «universalista» de certa homogeneïtat econòmica, cultural i social, que es podria denominar metafòricament «destribalització estructural», i, alhora, es produeix dialècticament, com un mirall còncav, un procés invers, «particularista», etnocèntric i nacionalista de retribalització simbòlica d'identitat ètnica.

Alguns intel·lectuals moderns opinen que les identitats fortes d'ètnia, nació i religió haurien de desaparèixer en el futur, ateses les conseqüències desastroses de violència, feixisme i racisme que algunes d'aquestes lleialtats han tingut en la història del segle xx i tenen encara avui.

La nostra posició intel·lectual és la següent: les identitats col·lectives de nació, ètnia i religió són legítimes, convenients i necessàries socialment, tot i que no ho siguin en l'àmbit individual personal. Aquestes identitats no contradiuen ni s'oposen a una identitat plena, humanitària, de ciutadania universal. Jo em sento orgullós de ser extremeny i, alhora, espanyol, hispanoamericà, europeu i ciutadà del món. Un no pot ser ciutadà del món si no és ciutadà d'alguna part.

Les identitats singulars ètniques, pàtries i religioses es converteixen en perverses i malignes quan les utilitzem per a excloure aquell que és diferent, quan el discriminem, el neguem o el rebaixem pel que fa a la seva condició humana, fins al punt d'arribar a adorar o idolatrar, com un fetitxe, la nostra identitat etnoreligiosa, cas en el qual es

pot convertir en violenta i assassina. De tota manera, hi insisteixo: això és una perversió i corrupció de la identitat; assassinar en nom de Déu, de la pàtria o de l'ètnia és tot el contrari d'una identitat enriquidora, religiosa, ètnica o patriòtica. *Corruptio optimi, pessima*, la corrupció d'allò que és òptim, com ara la religió i el patriotisme, és el més pervers i maligne que pot passar. Igual que l'aliment ric i sa del peix o de la carn: per molt bo que sigui, si es podreix, put. Per tant, identitats col·lectives, *sí*; perversions violentes i assassines, *no*.

El desafiament del futur consisteix a saber harmonitzar una dimensió universalista oberta i una lleialtat convenient, ètnica i pàtria. Si l'equilibri es trenca, sol ser pel punt més feble, que és l'«abstracta» dimensió universalista. Sembla que en cas de conflictes de lleialtats i competències de recursos, s'incrementa el particularisme ètnic i nacional, amb el rebuig de l'«altre i diferent». A més a més, els prejudicis i la cerca de boc emissaris recuen, i, per això, és en aquestes crisis socials on s'ha de mantenir el cap clar i el cor obert.

D'aquí les crítiques justes a la globalització com a fenomen inexorable i les implicacions que comporta. Es rebutja tant la dictadura del mercat com el pensament únic, amb la consegüent homogeneïtzació cultural, i s'aposta per la biodiversitat cultural i el pensament crític i humà. Ja ho advertia Susan George, directora del Transnational Institute d'Amsterdam: «Només ara i potser durant la revolució industrial, a la Gran Bretanya hem legitimat el mercat per decidir sobre les nostres vides. Si els deixem sols, no solament destrossaran la terra, sinó que els seus sistemes només permetran que subsisteixi el 5 % més ric del món. Com diuen ells, queda't amb el millor i llença la resta a les escombraries.» (*El País*, 27.1.2000).

Avui, les «escombraries» econòmiques del món, si comparem Nord i Sud, les constitueixen milions d'éssers humans que, en ple segle XXI, en el tercer mil·lenni, passen fam i pateixen perquè no poden satisfer les necessitats bàsiques. Amb les dades següents, el quadre queda més clar: les 225 persones més riques del món posseeixen tant com un 47 % de la humanitat. L'ONU compleix cada any la feina ingrata de dir al món quina és la situació dels habitants del planeta. L'informe extens del 1998, que no pretén ser «apocalíptic», confirma el procés de concentració de la riquesa. Els 225 personatges més rics acumulen una riquesa equivalent a la que tenen els 2.500.000.000 d'habitants més pobres (un 47 % de la població). Les desigualtats són esgarrifoses: les tres persones més riques del món (Bill Gates, el sultà de Brunei i Warren E. Buffett) tenen actius que superen el PIB (producte interior brut) combinat dels quaranta-vuit països menys avançats (600.000.000 d'habitants). Dit d'una altra manera: el 20 % de la població controla el 86 % de la riquesa mundial. Hi ha 1.300.000.000 de

pobres que viuen amb ingressos inferiors a un dòlar diari; els béns de les 358 persones més riques de la Terra són més valuosos que la renda anual de 2.600.000.000 d'habitants. Amb tanta riquesa en alguns països i tantíssima pobresa en molts altres, com és que ens sorprenem de les migracions i del pelegrinatge al paradís promès del Nord, que les televisions policromes modernes, que són el pa i l'opi del poble per a tants milions de pobres al món, pinten tan fantàsticament en el Tercer Món?

Una raó estructural de fons que hem de tenir en compte a l'hora d'analitzar les migracions internacionals és el gran desequilibri de creixement demogràfic entre els països desenvolupats i els del Tercer Món.

El desenvolupament industrial europeu del segle xx, accelerat i reeixit, les baixes que van provocar les dues guerres mundials i el creixement demogràfic vertiginós en el Tercer Món són les causes del desequilibri demogràfic actual: mentre que al món desenvolupat hi ha creixement zero, pocs infants i molta gent gran, els països pobres econòmicament són molt rics en recursos demogràfics, és a dir, la població jove és molt abundant i té capacitat per a treballar, però no existeix cap tipus de treball. Aquest fet és una causa estructural de les migracions internacionals.

Les previsions demogràfiques per al futur, tot i que cal considerar les dades amb reserves, són les següents: segons les fonts de l'informe de l'ONU, Espanya, amb la taxa de fecunditat més baixa del món (1,07 fills per dona en edat fèrtil), tindria 30.226.000 habitants el 2050, força menys que els 39.628.000 que tenia el 2002, xifra que va arribar als 42.197.000 el 2004 (gràcies a l'increment dels immigrants —més de 600.000 el 2003—) i als 44.708.964 l'1 de gener de 2006. Espanya va acollir el 2003 una de cada tres persones que van emigrar a la Unió Europea.

Segons la divisió de població de les Nacions Unides, si comparem la població actual i la previsible per a l'any 2050, per zones demogràfiques, les previsions en milions d'habitants serien les següents: Europa, actual, 727, prevista, 603 (-124); Amèrica del Nord, actual, 314, prevista, 438 (+124); Amèrica del Sud, actual, 519, prevista, 806 (+287); Àfrica, actual, 794, prevista, 2.000 (+1.206); Àsia, actual, 3.672, prevista, 5.428 (+1.756).

Les diferències entre el Primer Món i el Tercer Món són evidents, encara que aquestes previsions poden variar molt en aquest llarg període de temps. Pel que fa a Espanya, les variacions de la població són les següents: 39.600.000 habitants el 2000, 36.600.000 el 2025 i 30.226.000 el 2050. Segons aquestes previsions, Espanya necessitaria 12.000.000 d'immigrants fins al 2050.

Les variacions de població entre Europa i la veïna Àfrica són notables. Després de la Segona Guerra Mundial, Europa representava el 22 % de la població mundial, i Àfrica solament el 8 %. Avui dia, les dues zones tenen la mateixa proporció: 13 %. No obstant això, l'any 2050, Àfrica estarà tres vegades més poblada que Europa. Pel que fa referència a Espanya, aquesta dada és significativa: fa cinquanta anys, Espanya tenia tres vegades més població que el Marroc, mentre que d'aquí a mig segle aquest últim tindrà un 60 % més d'habitants que Espanya.

Per què ens estranya, doncs, que la meitat dels adolescents àrabs desitgin emigrar? Dels 280.000.000 d'habitants dels vint-i-dos països àrabs africans, un 38 % és menor de catorze anys. Actualment, el Marroc té aproximadament 30.500.000 habitants, un 19 % dels quals viu per sota el llindar de la pobresa, i ocupa el lloc 123è (de 173) en un índex de desenvolupament humà (Espanya és al lloc 21). Hi ha un 50 % d'analfabetisme. El percentatge d'atur entre els joves marroquins de quinze a trenta-quatre anys és del 50 %, i cada any el Marroc necessitarà donar feina a 250.000 nous joves. La taxa de natalitat és de 3,05 fills per dona, mentre que a Espanya és d'1,07. Hi ha 3.000.000 de marroquins fora del seu país. A Espanya tenim al voltant de 300.000 immigrants marroquins, que formen el col·lectiu nacional més nombrós d'estrangers a Espanya, seguits pels llatinoamericans, que es van veure obligats a emigrar pels mateixos factors estructurals que hem esmentat abans: un mercat internacional globalitzat en capital, recursos i treball; una divisió injusta Nord-Sud; un desequilibri demogràfic mundial, i uns països d'origen que pateixen greus problemes de pobresa, corrupció política i inseguretats ciutadanes.

Espanya, per primera vegada en la història, passa de país emissor a país receptor

L'augment de la immigració a Espanya ha anat creixent de manera notable, especialment en els últims quatre anys, en els quals la xifra s'ha duplicat: el 1998, eren 637.085; el 1999, eren 748.954; el 2000, eren 923.879; el 2001, eren 1.370.657; el 2002, eren 1.977.945; el 2003, eren 2.672.596; el 2004, eren 2.900.000; el 2005, eren 3.691.547; el 2006, eren 4.144.166.

Els estrangers per comunitats, en nombre d'empadronaments i percentatge amb relació al total de cada comunitat, són els següents: Catalunya, 913.757 estrangers (12,8 % de tota la població de Catalunya); Madrid, 800.512 (13,3 %); País Valencià, 668.075 (13,9 %);

Andalusia, 488.928 (6,1 %); les Canàries, 233.447 (11,7 %); Múrcia, 189.053 (13,8 %); les Illes Balears, 167.751 (16,7 %); Castella-la Manxa, 132.725 (6,8 %); Castella i Lleó, 106.159 (4,2 %); Aragó, 105.361 (8,2 %); el País Basc, 85.542 (4 %); Galícia, 73.756 (2,6 %); Navarra, 55.444 (9,2 %); la Rioja, 35.037 (11,4 %); Astúries, 30.258 (2,8 %); Extremadura, 27.467 (2,5 %); Cantàbria, 23.834 (4,2 %); Ceuta, 3.078 (4 %); Melilla, 3.982 (5,9 %). A aquestes dades oficials de l'1 de gener de 2006, s'hi hauria d'afegir un nombre desconegut d'indocumentats, que alguns fixen en més de 500.000.

El nombre d'estrangers per nacionalitats i el percentatge que representen amb relació al nombre total d'estrangers a Espanya són els següents: el Marroc, 563.012 (13,5 %); l'Equador, 461.310 (11,3 %); Romania, 407.159 (9,8 %); el Regne Unit, 274.722 (6,6 %); Colòmbia, 265.141 (6,4 %); Alemanya, 150.490 (3,6 %); l'Argentina, 150.252 (3,6 %); Bolívia, 139.802 (3,3 %); Itàlia, 115.791 (2,7 %); la Xina, 104.681 (2,5 %).

El nombre total d'immigrants regularitzats l'1 de gener de 2006 era de 4.144.166, que suposava el 9,3 % dels 44.708.964 de la població total espanyola.

Els immigrants es concentren principalment en cinc de les disset comunitats autònomes d'Espanya. Madrid i Catalunya tenen gairebé la meitat de tots els immigrants. Si hi afegim el País Valencià, Andalusia i les Canàries, la xifra suposa el 80 % de tots els immigrants a Espanya, tot i que proporcionalment siguin les Illes Balears i Múrcia les comunitats que tenen un percentatge més alt d'immigrants.

L'auge de la islamofòbia després de l'11-S i de l'11-M

El diàleg entre l'islam i el cristianisme s'ha convertit en un dels desafiaments més grans del segle XXI, a causa de l'auge de la *islamofòbia* en l'última dècada, que ha augmentat de manera considerable després dels atemptats terroristes de l'11-S a les torres de Nova York i l'atemptat criminal de l'11-M a Madrid.

La massacre terrorista de l'11 de març de 2004 a Madrid va aterrir la ment i el cor no solament dels madrilenys i els espanyols, sinó de totes les persones de bona voluntat del món. Dolor, ràbia, fàstic, condemna visceral i moral..., van ser i són els sentiments profunds, representats en el silenci «parlant», en els focs simbòlics espurnejants i en els rituals massius de la rebel·lió simbòlica i de comunió fraternal amb les víctimes. En la història d'Espanya hi ha un abans i un després d'aquella data, una data límit, simbòlica i clau de divisió.

Tot va començar amb l'horror televisiu de l'11 de setembre de 2001 a Nova York. Durant el període del 2001 al 2004 hi ha hagut una guerra en territori àrab, una invasió, milers de morts, tant de «cristians croats» com de «fanàtics islamistes», amb el càncer proper de l'odi a mort de violents jueus i palestins. En aquesta atmosfera cruel i fratricida, dins d'una estructura de desigualtat i injustícia mundials entre uns pocs països molt rics (principalment occidentals) i un munt de països molt pobres, és difícil construir un món en pau, justícia, llibertat, democràcia, solidaritat, igualtat i fraternitat. No obstant això, aquesta és la nostra obligació i la nostra fita si volem sobreviure com a espècie humana en una sola Terra i una casa comuna globalitzada en justícia i llibertat, enriquida amb la pluralitat de cultures i religions del món.

El desafiament del segle XXI és el diàleg entre l'islam i el cristianisme, entre l'Orient i l'Occident, i allunyar tant l'odi renascut, fanàtic i violent als «cristians croats», com el fonamentalisme occidental antiislàmic, legitimat per pseudopensadors com ara Huntington (1997). Tal com vaig escriure després de la massacre de Nova York (2001) —per tant, abans dels atemptats terroristes de Madrid (2004)—, «el problema no és que existeixin civilitzacions diverses, ni religions diferents, ni cultures diverses, la pluralitat de les quals és un bé per a tota la humanitat. El mal no és l'islamisme, ni el judaisme, ni el cristianisme. El mal és la perversió idolàtrica i assassina d'una religió legítima (tant se val quina sigui), però que la pervertim, la podem, la transformem substancialment en un ídol que converteix els qui són diferents en enemics que cal exterminar. La perversió de Bin Laden és assassinar servint-se d'una religió pacífica per si mateixa, però que ell perverteix per ideologitzar i per legitimar el seu fanatisme violent fonamentalista i els seus somnis monstruosos de terror. Aquesta no és la religió de la immensa majoria dels 1.200.000.000 de musulmans que hi ha al món, que té el rostre pacífic i ensenya a no matar. Amb aquesta mena d'interpretació perversa de l'islam no s'identifica la gran majoria de líders religiosos àrabs i creients, que han condemnat de manera enèrgica el terrorisme de l'11-S» (Calvo Buezas, 2001).

L'opinió pública espanyola, les institucions polítiques, els actors socials i el poble espanyol han proclamat un discurs unànim, contundent i ferm, que condemna els autors terroristes i descarrega de culpa altres estrangers que puguin tenir la mateixa nacionalitat, religió i cultura. En l'àmbit «públic», la societat espanyola i els seus actors institucionals, de les ideologies i identitats més diverses, davant la tràgica i dolorosa commoció col·lectiva, han evitat el camí fàcil de la cerca de boc emissaris en els quals descarregar la fúria, l'odi i

el dolor, com ara els emigrants en general i els marroquins en particular. Ara bé, és que aquest proclamat i, sens dubte, sentit discurs públic formal no pot coexistir amb altres estats d'ànim i sentiments més ambivalents i ambigus, proclius a la xenofòbia contra els immigrants i, sobretot, a l'auge del recel que ja existeix contra els marroquins i contra l'islam? Esbrinar això és l'objectiu d'una investigació que estem realitzant.

L'auge de la islamofòbia a Europa i a Espanya, i parlo de fets contemporanis, no ha aparegut després del terrorisme de l'11-S i l'11-M. Particularment després de la presència de magribins a França i turcs a Alemanya, i després de la caiguda del mur de Berlín, la islamofòbia —un enemic comú universal, difós i exterior— va substituir, en l'imaginari occidental lliure i cristià, el *papu* del comunisme i, a Espanya, a més d'això, el liberalisme i la maçoneria.

El Consell d'Europa, a través de la Comissió Europea contra el Racisme i la Intolerància (ECRI), de la qual sóc membre, va emetre el 1999 un document que advertia de l'auge de la islamofòbia a Europa. A Espanya, l'assassinat d'un marroquí a Madrid el 21 de juny de 1997 a mans d'un antic guàrdia civil i els fets xenòfobs d'El Ejido al febrer del 2000, juntament amb altres múltiples agressions, són la punta de l'iceberg d'aquest imaginari ple de prejudicis «antimoros». En les meves enquestes escolars, es palesa que el grup d'estrangers contra el qual els infants i adolescents manifesten més recel i rebuig és el dels marroquins: el 1986, un 11 % faria fora els «moros àrabs» d'Espanya, i el 1997, un 27 % (Calvo Buezas, 2000), i la nostra hipòtesi és que, després de l'11-S i l'11-M, aquest percentatge s'ha disparat i ha superat, fins i tot, el dels «gitanos», que a Espanya sempre ha estat el grup més rebutjat a les enquestes escolars que faig i als estudis d'ASEP i del CIS.

D'alguna manera, fins i tot potser sense que ho intentin els autors, en aquest auge de la islamofòbia hi han contribuït alguns personatges de fronteres i vessants ideològiques molt diverses, però que conflueixen en una postura molt negativa davant l'islam i els immigrants islàmics, que són vistos com els «socis no integrables» en la societat occidental democràtica. Em refereixo principalment a S. Huntington i el seu «xoc de civilitzacions» (Huntington, 1997) i al seu llibel contra l'«amença mexicana als EUA» (Huntington, 2004).

No oblidem que, com ja advertia el 2002 Helmut Schmidt, ex-president d'Alemanya, els europeus hem de respectar la identitat religiosa i cultural dels nostres veïns islàmics, entre altres raons perquè, a més dels 12.000.000 d'europeus musulmans, n'hi ha 300.000.000 que ens envolten i n'hi ha 1.200.000.000 a tot el món; i a final de segle hi haurà tants turcs com alemanys i francesos junts.

En aquest diàleg de l'islam i el cristianisme, les esglésies hi tenen molt a dir i a fer. A Espanya, l'Església catòlica i els imams islàmics tenen un camí llarg i difícil, però necessari, per a recórrer. No solament, ni principalment, des de la jerarquia, des de dalt —que també cal—, sinó des de les bases pastorals de les parròquies i des dels agents d'evangelització.

Com a exemple, és positiva l'acció conjunta de les conferències episcopals de Mèxic i els Estats Units, que han enviat als governs respectius una proposta per a regular les empreses que ofereixen l'enviament de remeses, que de vegades cobren als immigrants fins a un 20 % pels seus serveis.

La utopia solidària és possible: tots som germans en una única Terra

La immigració del Tercer Món als països rics, i d'hispanoamericans a Espanya, serà una marca d'identitat en el segle XXI. El desafiament d'aquest mil·lenni és cercar l'equilibri, difícil però necessari, entre igualtat i solidaritat, en el marc d'una democràcia constitucional, l'últim referent del qual siguin els drets humans. L'article primer de la Declaració universal dels drets humans (ONU, 1948) declara això que segueix: «Tots els éssers humans neixen lliures i iguals en dignitat i en drets. Són dotats de raó i de consciència, i els cal mantenir-se entre ells amb esperit de fraternitat.»

I davant la diversitat dels «altres i diferents» que arriben a la nostra terra —com nosaltres, els europeus, anàrem fa segles a les seves—, que valgui per a finalitzar aquest missatge de la declaració del comitè espanyol en l'Any Europeu contra el Racisme, proclamat a la ciutat tricultural de Toledo el 13 de març de 1997:

La riquesa d'Espanya i d'Europa, des de fa segles, es nodreix fonamentalment de la diversitat de tradicions, cultures, ètnies, llengües i religions, i de la certesa que els principis de tolerància i convivència democràtica són la millor garantia de l'existència de la mateixa societat espanyola i europea, oberta, pluricultural: diversa.

Espanya, per la tradició històrica de convivència entre pobles i cultures, per la pertinença al Mediterrani, així com pels llaços amb Iberoamèrica, pot facilitar l'establiment de models de relació multiculturals amb els immigrants.

Bibliografia

- BASTIDE, Roger (1980). *El prójimo y el extraño*. Buenos Aires: Amorrortu.
- BESTARD COMAS, Joan (2003). *Globalización, Tercer Mundo y solidaridad*. Madrid: BAC.
- CALVO BUEZAS, Tomás (1981). *Los más pobres en el país más rico: Clase, raza y etnia en el movimiento campesino chicano*. Madrid: Encuentros.
- (1990). *¿España racista?* Barcelona: Anthropos.
- (1990). *Los indios cunas: La lucha por la tierra y la identidad*. Madrid: Ediciones Libertarias.
- (1990). *Muchas américas: Cultura, sociedad y políticas en América Latina*. Madrid: Universidad Complutense.
- (1990). *El racismo que viene: Otros pueblos y culturas vistos por profesores y alumnos*. Madrid: Tecnos.
- (1993). *El crimen racista de Aravaca: Crónica de una muerte anunciada*. Madrid: Popular.
- (1995). *Crece el racismo, también la solidaridad*. Madrid: Tecnos.
- (2000). *Inmigración y racismo: Así sienten los jóvenes del siglo XXI*. Madrid: Cauce.
- (2001). *Inmigración y universidad: Prejuicios racistas y valores solidarios*. Madrid: Universidad Complutense.
- (2003). *La escuela ante la inmigración y el racismo: Orientaciones de educación intercultural*. Madrid: Popular.
- CALVO BUEZAS, Tomás [ed.] (2006). *El gigante dormido: El poder hispano en EEUU*. Madrid: Catarata.
- (2006). *Hispanos en EEUU, inmigrantes en España: ¿amenaza o nueva civilización?* Madrid: Catarata.
- CONSELL D'EUROPA (2003). *Segundo informe sobre España*. Estrasburg: Comissió Europea contra el Racisme i la Intolerància (ECRI).
- HUNTINGTON, Samuel (1997). *El choque de civilizaciones y la reconfiguración del orden mundial*. Barcelona: Paidós.
- (2004). *¿Quiénes somos?* Barcelona: Paidós.
- KRISTEVA, Julia (1991). *Extranjeros para nosotros mismos*. Barcelona: Plaza y Janés.
- NAÏR, Sami (1997). *Mediterráneo hoy: Entre el diálogo y el rechazo*. Barcelona: Icaria.
- ONU (1948). *Declaració universal dels drets humans* [en línia]. Resolució 217 A (III) de l'Assemblea General de les Nacions Unides de 10 de desembre de 1948. <<http://www.unhcr.ch/udhr/lang/cln.htm>> [Consulta: 22 novembre 2008].
- SAVATER, Fernando (1993). «La heterofobia como enfermedad moral». A: ARIAS, Inocencio [et al.]. *Racismo y xenofobia*. Madrid: Fundación Rich, p. 95-110.
- TODOROV, Tzvetan (1998). *Cruce de culturas y mestizaje cultural*. Madrid: Júcar.
- WIEVIORKA, Michel (1992). *El espacio del racismo*. Barcelona: Paidós.

